

УДК 343.9(477)

Є. О. Гладкова

ПРАЦІВНИК ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ЯК ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ

Висвітлено окремі проблеми захисту працівників органів внутрішніх справ від злочинних посягань.

З метою об'єктивного та повного дослідження механізму конкретного злочину необхідно вивчати не тільки злочинця, а й жертву злочину. Це зумовлюється тим, що приводом до злочинного посягання і умовою, що полегшує його вчинення, також може бути й поведінка потерпілого.

Питання поведінки потерпілого розглядалось і раніше такими вченими, як М. Вольфганг, Ганс фон Гентинг, Г. Геппингер; сьогодні це питання розглядають по-новому О. М. Литвинов, В. О. Туляков, Г. О. Юхновець та ін. Проте поза увагою названих авторів залишилися питання віктимної поведінки працівника органів внутрішніх справ, що, власне, і пояснює актуальність та практичну значущість даного дослідження.

Метою статті є вивчення особливостей та характерних рис працівника органів внутрішніх справ як жертви злочину, що передбачає розв'язання наступних завдань: з'ясування рівня віктимності працівника органів внутрішніх справ; встановлення рівня злочинності, жертвами якої були працівники органів внутрішніх справ, а також її основних кримінологічних характеристик; вивчення впливу професійної деформації на рівень віктимності працівника органів внутрішніх справ; розроблення напрямків державної політики у сфері попередження злочинів, жертвою яких є працівник органів внутрішніх справ.

© Гладкова Є. О., 2012

Сучасна віктимологія як органічна частина кримінології проявила себе в тому, що вона «від особи, яка заподіяла шкоду, стала розглядати злочин з позиції жертви, оскільки навіть винна людина стає такою (і нерідко) в силу мало залежних від неї обставин». Такий підхід варто вважати перспективним, оскільки він дозволяє розглядати всебічні зв'язки і відносини взаємодіючих сторін. Справедливо зазначити, що жертва злочину є істотним елементом процесів виникнення злочину і контролю над злочинністю [1, с. 349–350].

Внаслідок недооцінки значення поведінки потерпілого і характеру взаємодії учасників кримінального конфлікту особу потерпілого часто ідеалізують та досконало не досліджують, що значною мірою знижує роль кримінологічного впливу в системі механізму протидії злочинності [2, с. 6].

Працівник органів внутрішніх справ – це спеціально підготовлена людина, яка має запас психологічних, юридичних, фізичних даних, морально підготовлена для дій в повсякденних стресових ситуаціях. Ступінь віктимності працівників правоохоронних органів залежить від статі, віку, освіти, роду занять, сімейного, посадового, суспільного і матеріального стану, способу життя, відносин та зв'язків з різними людьми, морально-психологічних особливостей характеру, також життєвої ситуації, що склалася, та психологічного стану особи на певний проміжок часу, поведінки до, в період і після вчинення злочину. Завдяки специфіці роботи вони мають справу з екстремальними та конфліктними ситуаціями, тому повинні вміти оцінювати ситуацію та приймати рішення в найкоротший строк. Підвищена ступінь віктимності пояснюється постійним ризиком, з яким стикаються правоохоронці під час виконання своїх службових обов'язків, спрямованих на припинення та попередження правопорушень.

Так, за даними статистики МВС України, за період 2007–2012 рр. зареєстровано 6675 злочинів, передбачених ст. 345, 348 КК України (ст. 189-4, 190-1 КК України 1960 р.), в яких потерпілими стали – 331 жінка, загинуло 159 осіб. Із них: 3490 злочинів – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу; 60 злочинів – посягання на життя працівника правоохоронного органу [3].

Проблема захисту працівників органів внутрішніх справ має глобальне значення. Вивчаючи та аналізуючи цю проблему, можна говорити про те, що рівень злочинності проти них зростає в усьому світі. Посилаючись на британський журнал «Поліцейська справа сьогодні» (офіційне видання поліцейських офіцерів Англії, Уельсу, Північної Ірландії), відзначило, що британський «бобі» раніше вважався живим втіленням держави, а тепер втратив в очах злочинців свій ореол недоторканності [4, с. 95]. Усе частіше британські поліцейські стають жертвою з боку криміналітету. Деякі поліцейські були неодноразово поранені, як, наприклад, констебль лондонської поліції Норман Брен – на його життя та здоров'я було 16 реальних посягань [5]. Так, насильницька злочинність проти

поліцейських у Сполучених Штатах Америки протягом трьох років зросла на тридцять відсотків [6, с. 11; 7, с. 82].

Проведені дослідження показали, що у переважній більшості випадків працівник міліції стає жертвою злочину під час виконання покладених на нього службових обов'язків, які спрямовані на припинення та попередження правопорушень. Посягання на життя носить насильницький характер і може бути скоєно як до виконання потерпілим обов'язків з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, так і під час або після їх виконання [8, с. 16–17].

Працівники органів внутрішніх справ, виконуючи професійні завдання, безпосередньо ризикують своїм здоров'ям, а нерідко і життям. Особливість ризику в діяльності працівників органів внутрішніх справ становить специфіку їхньої діяльності, бо саме правоохоронці завжди перебувають на передовій лінії боротьби зі злочинністю. Фактор ризику професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ зумовлюється не тільки постійною небезпекою при виконанні службових обов'язків та залишковими негативними явищами різкої жорстокості суспільства. Вразливість для життя, здоров'я і гідності працівників органів внутрішніх справ поглиблюється певною відсутністю в їх діяльності професіоналізму, в тому числі навичок і досвіду самозбереження.

Стереотип почуття поваги та страху з боку правопорушників та злочинців до охоронців громадського порядку та спокою було розв'язано практиками та теоретиками досить давно; зростання агресивності злочинного світу сприяє загостренню боротьби зі злочинністю з боку працівників органів внутрішніх справ. Більш того, поступово зростала й агресивність правоохоронців при затриманні злочинців, схильних до відчайдушного опору. Частішали й акти добре продуманої помсти злочинців щодо представників правоохоронних служб (і навпаки).

Агресивність злочинців і недостатня захищеність правоохоронців від цієї агресивності, по суті, є не тільки посяганням на безпеку життя і здоров'я стражів правопорядку, але й ставить останніх у специфічний стан певної юридичної невизначеності, яку дедалі частіше називають посяганням на юридичну безпеку, що є одним із найважливіших загальних принципів прав людини [9, с. 100]. Агресивність злочинця полягає в тому, що його емоційна сфера деформується до рівня потенційної реальної небезпеки, спрямованої на особистість працівників міліції, покликаних виконувати професійні обов'язки з охорони громадського порядку та безпеки. Необхідно наголосити на тому, що безпеку працівників міліції слід розуміти в широкому контексті – моральному, біологічному, психічному, юридичному.

Значна увага повинна приділятися саме доборові висококваліфікованих практичних працівників, які охороняють громадський порядок, для того, щоб вони були орієнтовані на постійне підви-

щення свого теоретичного і практичного досвіду, на критичне осмислення помилок, на обмін позитивним досвідом. Для навчального процесу, перепідготовки кадрів і поглиблення професіоналізму варто застосовувати досить широкий підхід, зокрема планувати залучення до викладання не тільки «міліцейських» фахівців, але і практиків-економістів, податкових інспекторів, працівників банкової системи та ін. [10, с. 264].

Роль ситуації в різних випадках є неоднозначною. Криміногенна ситуація – це певна подія, яка може викликати у особи рішучість вчинити злочин. Криміногенна ситуація визначається фактичними явищами, подіями, що відбуваються у дійсності, яка оточує людину. Необхідно враховувати те, що в конкретній ситуації винний діє відповідно до раніше набутого досвіду, звичок, до соціальної спрямованості його особи. Не кожна людина, чия свідомість уражена асоціальними поглядами і звичками, готова вчинити злочин. Для цього потрібен свого роду «поштовх», який викликав би остаточну рішучість вчинити злочинне посягання, тобто криміногенну ситуацію слід розглядати як зовнішнє спонукання до дії, привід до злочину [11, с. 49].

У 90 % вивчених випадків приводом до порушення кримінальної справи є затримання особи, яка застосувала стосовно працівника органів внутрішніх справ як фізичне насилья, так і психологічне. Іншими приводами є заяви потерпілих або лікувальних закладів.

Вивчаючи кримінальні справи, ми зіткнулися з типовими кримінологічними ситуаціями, а саме: виконання працівниками органів внутрішніх справ своїх службових обов'язків; особиста неприязнь особи правопорушника чи злочинця до представника влади; виконання службових обов'язків правоохоронцями з професійною деформацією.

У першому випадку ми спостерігаємо зіткнення інтересів, особистих позицій винного та працівника органів внутрішніх справ, який виконує свої прямі обов'язки з охорони громадського порядку, забезпечення безпеки громадян, профілактики та протидії злочинним посяганням тощо. Внаслідок цього виникають серйозні суперечності сторін, що спричиняють складні форми боротьби для досягнення бажаного.

Криміногенна ситуація, основою якої є особисте ставлення особи до працівника органів внутрішніх справ, характеризується індивідуальними особливостями, набутим досвідом, звичками особи, яка скоює злочин; треба також враховувати важливий факт наявності у деяких індивідів дефектів сприйняття зовнішнього середовища.

Запобігання і боротьба з професійними деформаціями правоохоронців мають здійснюватися в різних напрямках: суворе дотримання законодавства і вміння визначати законність своїх дій; державне гарантування і забезпечення охорони, захисту прав та свобод осіб, які підлягають під юрисдикцію і вплив правоохоронних органів; можливість реалізації громадянами прав на особисту безпеку і захист; активність втручання держави у реалізацію і діє-

здатність контрольно-наглядової функції, дієздатність існуючих форм правового захисту громадян через судову гілку влади; посилення індивідуальної юридичної відповідальності правоохоронців і прояви професійної деформації; створення незалежних юридичних і фактичних можливостей для повноцінного здійснення кожним громадянином України своїх конституційних прав та свобод; опанування сучасними методами психології спілкування, психологічними особливостями отримання інформації; встановлення робочих відносин з різними гілками правоохоронних органів; подальше вдосконалення діяльності ОВС; створення конституційно забезпеченим правам умов на всіх рівнях щодо знешкодження негативних проявів, які можуть завдати реальної шкоди правам і свободам незалежної України [12, с. 83–84].

Розроблення державою сучасної моделі рекомендацій щодо попередження злочинів даного виду повинно мати пріоритетний характер. Під попередженням розуміють певний комплекс заходів, спрямованих на удосконалювання суспільних відносин з метою усунення негативних процесів і явищ, що породжують або сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях розвитку злочинної поведінки.

Загальносоціальна профілактика злочинів проти працівників органів внутрішніх справ пов'язана з усіма сферами повсякденного життя держави, тобто з економічним, політичним, правовим, соціальним, культурним розвитком держави та кожної особи окремо. Цей вид профілактики слугує засобом зниження злочинних посягань в цілому.

Спеціальна профілактика злочинів даного виду являє собою сукупність заходів, які повинні усунути кримінологічні фактори злочинів проти працівників міліції:

- удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності працівників органів внутрішніх справ України;
- додержання принципу законності працівниками правоохоронних органів;
- розробка заходів щодо обміну професійним досвідом та міжнародного співробітництва;
- сумлінне виконання своїх функціональних обов'язків;
- використання сили лише у випадках, передбачених законом;
- зниження розвитку професійної деформації у співробітників правоохоронних органів;
- підтримання авторитету працівників органів внутрішніх справ як представників виконавчої влади;
- забезпечення особистої безпеки в професійній діяльності в надзвичайних ситуаціях та екстремальних умовах;
- забезпечення належним чином матеріально-технічною базою;
- проведення бесід та лекцій виховного та профілактичного характеру з населенням.

Проведене нами опитування працівників органів внутрішніх справ свідчить, що 95 % з них вважають, що головною проблемою злочинних посягань на представників закону є підірваний авторитет органів внутрішніх справ України серед всіх верств населення держави. Це дає підставу для висновку, що першоосновою попередження злочинів досліджуваної категорії є формування, розвиток і закріплення позитивного загального і спеціального авторитету працівників органів внутрішніх справ.

Індивідуально-моральний і психологічний портрет особистості охоронців правопорядку із міліцейських структур повинен максимально відповідати позитивним запитам усіх верств населення, включаючи тих, які готові вчинити або вже вчинювали правопорушення і злочини. Поведінка державних службовців повинна відповідати очікуванням громадськості й забезпечувати довіру суспільства та громадян до державної служби, а також сприяти реалізації прав і свобод людини і громадянина, визначених Конституцією і законами України [13]. Діяльність працівника органів внутрішніх справ повинна мати законний характер, законними повинні бути не тільки цілі, які переслідує працівник органів внутрішніх справ, але і методи їх виконання.

Працівник органів внутрішніх справ повинен не тільки професійно виконувати свої службові обов'язки, а також враховувати, що кожна людина – це індивідуальність, а тому сприймання і розуміння іншої людини (правопорушника, злочинця) – це психологічно складний процес взаємодії двох сторін, який охоплює багато різноманітних психологічних компонентів на рівні включення механізмів свідомості і підсвідомості. Аналізована кримінологічна ситуація потребує постійного вивчення та подальшого розвитку системи наукових знань про кримінологічно-психологічний захист працівників органів внутрішніх справ під час виконання ними своїх службових обов'язків.

Проблема запобігання злочинним посяганням щодо працівників ОВС відноситься до категорії актуальних, а її вирішення потребує відповідної уваги.

Необхідні комплексне кримінологічне вивчення злочинів, що вчинюються проти працівників органів внутрішніх справ, їх основних детермінант та розробка рекомендацій щодо вдосконалення системи запобігання злочинам стосовно працівників органів внутрішніх справ України, особистої безпеки працівників під час несення служби та виконання службових обов'язків.

Список літератури: 1. Шнайдер Г. Й. Кримінологія / Г. Й. Шнайдер ; [пер. с нем. Ю. А. Неподаев]. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – 504 с. 2. Литвинов О. М. Віктимізація: фактори, аналіз, заходи протидії : навч. посіб. / О. М. Литвинов. – Х. : Вид-во ХНУВС, 2009. – 72 с. 3. Статистика МВС України [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу до сайта: <http://mvs.gov.ua>. 4. Полицейское дело сегодня // Частный сыск. Охрана. Безопасность : Журнал для профессионалов. – 1995. – № 1. – С. 95–96. 5. Спасите

спасителей // Интерполяция : Международный полицейский журнал, – 1994. – № 1. – С. 202–207. **6.** О применении американской полицией вспомогательного оружия // Борьба с преступностью за рубежом (по материалам иностранной печати) : информ. бюл. / РАН, ВИНТИ. – Вып. 4. – 1994. – С. 10–15. **7.** Никифоров А. С. США: сентябрьский (1994 г.) закон о контроле над насильственной преступностью // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью / А. С. Никифоров. – М. : ИГП РАН, 1996. – С. 82–96. **8.** Татауров А. А. Проблемы первоначального этапа расследования насильственных преступлений в отношении сотрудников органов внутренних дел : монография / А. А. Татауров. – М. : Юрлитинформ, 2011. – 216 с. **9.** Хартли Т. К. Основы права Европейского сообщества : Введение в конституционное и административное право Европейского сообщества / Т. К. Хартли ; пер. с англ., науч. ред. [и предисл.] В. Г. Бенды. – М. : Закон и право, 1998. – 647 с. **10.** Козаченко І. П. Участь працівників практичних підрозділів у навчальному процесі / Козаченко І. П. // Проблеми підвищення рівня підготовки кадрів для органів внутрішніх справ : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 10–11 груд. 1992 р.) / Укр. акад. внутр. справ України. – К., 1993. – С. 263–266. **11.** Криминологія : Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. – Х. : Право, 2009. – 288 с. **12.** Професійно-психологічна підготовка працівників державної служби боротьби з економічною злочинністю : навч. посіб. / за заг. ред. проф. В. Л. Ортинського. – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 388 с. **13.** Куличенко В. В. Профессиональная деформация сотрудников уголовного розыска: сущность и пути профилактики : лекция / Куличенко В. В., Столбовой В. П. ; КВШ МВД СССР. – Киев, 1990. – 54 с.

Надійшла до редколегії 05.06.2012

Освещены отдельные проблемы защиты сотрудников органов внутренних дел от преступных посягательств.

The separate problems of protection the employees of internal affairs organs from criminal trespasses are lighted up.